

Dimitrije Demetra. U radu *Zadarski skladatelj Giovanni Salghetti-Drioli (1814. – 1868.). Kulturno-društveni poticaji stvaranja glazbenog opusa (815–839)* Katica Burić Čenan prikazala je središnju figuru zadarskoga glazbenog života sredinom 19. stoljeća kroz prizmu njegovih odnosa s utjecajnim domaćim i inozemnim ličnostima njegova vremena. Ivana Mance bavi se slikaricama iz prvoga nacionalnoga umjetničkog leksikona kod Južnih Slavena u radu *Slikarice u Slovníku umjetnikah jugoslavenskih (1858. – 1860.) Ivana Kukuljevića Sakcinskog (841–860)*. Lana Šehović Pačuka u radu *Tragom ilirskog pokreta u BiH: osvrt na djelatnost pjevačkih kulturno-prosvjetnih društava (863–878)* analizirala je djelatnost pjevačkih kulturno-umjetničkih društava kroz prizmu hrvatskoga nacionalnog preporoda u Bosni i Hercegovini.

Opremljen slikovnim prilozima, notnim primjerima, tablicama te kazalom imena, zaključno možemo reći da je zbornik *Lisinski / Jelačić* ispunio cilj: dovođenje u korelaciju glazbe i drugih vidova umjetnosti i kulture, a u kontekstu društveno-političkih okolnosti u kojima su se razvijali, u turbulentnom revolucionarnom vremenu sredine 19. stoljeća. Širokom lepezom tema i znanstveno kvalitetnim prilozima, ovaj sadržajno bogati zbornik zasigurno će naći svoju publiku u širokim krugovima čitatelja.

Tihana Luetić

1918. – 2018. Povijesni prijepori i Hrvatska danas. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa, ur. Vlatka Vukelić – Mijo Beljo – Vlatko Smiljanić, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb 2020., 312 str.

Stogodišnjica obilježavanja Prvoga svjetskog rata označila je na globalnoj razini niz znanstvenih, kulturnih i memorijalnih manifestacija. Od 2014. do 2018. godine Prvi svjetski rat je zbilja bio u fokusu. Posebice se to odrazilo u historiografijama u kojima je tema Prvoga svjetskog rata dugo vremena bila po strani, kao što je slučaj i s hrvatskom historiografijom. Bila je to idealna prilika za sagledavanje i ocjenu dotadašnjih istraživanja i rezultata, kao i postavljanje novih tema i istraživačkih projekata. Tema Prvoga svjetskog rata je privukla niz povjesničara raznih generacija. O tom koliko će se tema Prvog svjetskog rata uspješno zadržati u historiografijama i nakon što je završilo obilježavanje stogodišnjice, može se sagledati kroz postojanje budućih projekata i publikacija.

U sklopu obilježavanja stogodišnjice na Fakultetu hrvatskih studija u organizaciji Odsjeka za povijest održan je znanstveni skup *1918. – 2018. Povijesni prijepori i Hrvatska danas*. Temu i naziv skupa je simbolički predstavio i datum održavanja – 29. listopada 2018. – odnosno točno sto godina od odluke Hrvatskog sabora o raskidu svih državnopravnih veza s Austro-Ugarskom. Sam znanstveni skup, kao i ovaj zbornik radova, bio je usmjeren na godinu 1918. i za Hrvatsku posljedice raspada Monarhije te ulaska u novu državnu zajednicu, Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (nakon kratkotrajne Države SHS). Urednici zbornika radova su Vlatka Vukelić, Mijo Beljo i Vlatko Smiljanić, a izdavač je Fakultet hrvatskih studija. Zbornik radova se sastoji od sedam izvornih znanstvenih radova, dva pregledna rada, stručnog rada i izlaganja sa skupa. Na kraju se nalazi kronologija znanstvenog skupa.

Hrvatska politička realnost nakon završetka Prvoga svjetskog rata i državna zajednica s Kraljevinom Srbijom bila je moguća i zbog ranijeg postojanja ideje o zajednici Južnih Slavena.

O oblicima te zajednice i nekim aspektima intelektualne povijesti južnoslavenske ideje pisao je Igor Vranić u radu *Kulturno-politički pokret i promišljanja hrvatskih elita na kraju XIX. stoljeća*. Pritom propituje ideju nacionalizma prema Christopheu Jaffrelotu na primjeru nastanka južnoslavenske ideje, odnosno kako su na temeljima južnoslavenstva trebali nastati sustavi vjerovanja i vrijednosti koji bi vodili do definirane nacionalne ideje. Autor se fokusira na Josipa Jurja Strossmayera, koji je nakon Nagodbe uvidio da treba promijeniti način djelovanja te se iz političkog okrenuo prvenstveno kulturnom i znanstvenom i to preko raznih pojedinaca koje je podržavao, kao što je bio primjerice Izidor Kršnjavi, a koji se na njegov nagovor vraća iz Rima u Zagreb na Zagrebačko sveučilište sa zadaćom osnivanja galerije za Strossmayerovu osobnu kolekciju koja bi postala javna. Podupirući daljnje osnivanje institucija, Strossmayer je stvarao Hrvatima vodeću kulturnu poziciju među Južnim Slavenima sa Zagrebom kao središtem i srednjoeuropskim kontekstom, vjerujući da će to biti dovoljno za vodeći i objedinjujući hrvatski položaj unutar južnoslavenske ideje u okvirima neke buduće reorganizacije Habsburške Monarhije. Autor na kraju zaključuje kako je ta početna ideja dominantno hrvatskog pokreta temeljena na kulturi, znanosti i umjetnosti, zamijenjena novom generacijom političara na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće koji se oslanjaju na srpsku struju te pribjegava metodama populizma i nasilja, tada dominantnima među omladinskim pokretima. Monarhijski okvir je zamijenjen antimonarhijskim i secesionističkim, što će i dovesti do konačne ideje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca.

Zahtjevi za reformom Austro-Ugarske krenula su gotovo odmah nakon sklapanja Nagodbe. Jasno je da je taj oblik državnog uređenja odgovarao samo polovima koji su nosili dualistički sustav. Nedostatak reformi, a zatim prekasni pokušaji za reformiranjem unutrašnjeg uređenja zasigurno su jedan od razloga zašto je sastavnicama Habsburške Monarhije bilo lako prihvatiti njezin konačni raspad. O idejama za reformom pisao je Miroslav Kota u radu *Planovi i prijedlozi austro-ugarskih političkih i vojnih vrhova za reformu Monarhije prije i za vrijeme Prvoga svjetskoga rata*. U radu analizira planove za preustroj od impulsa koje je davao prijestolonasljednik Franjo Ferdinand, a prijedlog u tri faze je iznio tadašnji ministar vanjskih poslova Alois Aehrenthal. U tom prijedlogu jednu fazu čini južnoslavenska državna zajednica, ali unutar ugarskog dijela Monarhije (Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, BiH). Na taj način se nadao da će dodatno približiti suradnju Austrije i Ugarske gospodarsveno, ali i vojno jer bi Ugarska na ovaj način morala imati interesa prema ratnoj mornarici i dalmatinskim lukama. Autor također u najosnovnijim crtama iznosi manje uspješnu ideju o federalizaciji Monarhije po uzoru na Sjedinjene Američke Države Constantina Aurela Popovicija. Uz to, razrađuje i strepnju Srbije kojoj reformirana Monarhija sa zadovoljnjim Južnim Slavenima ne bi odgovarala jer bi umanjila želje za bilo kakvom zajednicom sa Srbijom. Velik dio članka autor je posvetio analizi ideja za pokušaj spasa kroz reorganizaciju Austro-Ugarske tijekom Prvoga svjetskog rata. Pritom vrlo zanimljivo i detaljno donosi različite prijedloge i mišljenja o navedenim prijedlozima iz raznih perspektiva unutar Monarhije, kao i izvan (primjerice sastanak vojnih guvernera Crne Gore i Srbije i Sarkotića u svibnju 1918. ili Krunskog vijeća 30. svibnja 1918., ali i češke i poljske stavove). Na temelju literature, kao i odabranih dostupnih izvora, autor zatim detaljno razrađuje posljednje mjesece postojanja Habsburške Monarhije i pokušaje očuvanja teritorijalne cjelovitosti rekonstrukcijama koje bi pomirile sve interese u Monarhiji, kao i očekivanja američkog predsjednika Wilson i konačnih očajničkih pokušaja mirovnih pregovora i razmišljanja o prekidu savezništva s Njemačkom. Konačni poraz je bio Karlov manifest koji nije nikog zadovoljio. Uz to, odgovor na Wilsonovo odbijanje Manifesta je predugo trajao te

kada su konačno i prihvaćeni Wilsonovi zahtjevi bilo je prekasno jer je Češka već proglasila neovisnost, a stvorena je i Država SHS. Na kraju je Karlo očajnički pokušao ujediniti hrvatske zemlje i BiH pod Krunom sv. Stjepana, ali početkom studenog 1918. je to bilo nemoguće. Autor je na detaljan i izrazito zanimljiv način koji rezultira svojevrsnom napetošću zapravo pokazao kako je na kraju spas Monarhije bio nemoguć. I pritom nisu presudile samo vanjske okolnosti, već zapravo i mnogo unutarnjih u kojima su sve strane imale vlastite interese koje nisu bile spremne žrtvovati ili kompromisno riješiti te su do zadnjeg trena kalkulirale. A kada i jesu, bilo je prekasno.

Prije jasne situacije da bi se Monarhija mogla raspasti, što je bilo očito tek pred sam kraj rata, početak rata je obilježen pokušajima suzbijanja bilo kakvih ideja i praksi koje bi dovele u pitanje državni poredak. To je prikazao Željko Karaula na primjeru austrijske represije nad nositeljima politike novog kursa u Dubrovniku kao i dubrovačkim Srbima-katolicima u radu *Represija austrijskih vlasti nad veleizdajnicima u Dubrovniku na početku Prvoga svjetskoga rata 1914. godine*. Autor zapravo analizira politiku novog kursa u Dubrovniku, njezin nastanak kao i razinu prihvaćenosti, što nužno znači analizu odnosa između Hrvata i Srba u navedenu razdoblju. Izbijanjem Prvoga svjetskog rata, politika novog kursa kao i njezini pristaše su zbog veza sa Srbima bili pod posebnim povećalom i represijom državnog aparata. Vrlo brzo su krenula uhićenja, a zatim i optužnice. Karaula donosi popis uhićenih osoba te popis politički sumnjivih osoba za područje Dubrovnika, kao i razloge za podizanje optužnica pri čemu je glavna optužba bila veleizdaja. Pritom, naglašava autor, austrijska administracija nije uspjela razlikovati zagovornike jugoslavenske ideje od onih koji su bili bliži velikosrpskoj ideji i povezivanju Dubrovnika sa Srbijom. Ipak, jasno je da je za vlast svaka ideja koja narušava monarhijski dualistički okvir na početku rata 1914. godine bila kategorizirana kao veleizdajnička.

Taj politički i vojni okvir zbornika s navedenim priložima je zatvoren, a društveno-kulturni aspekt je otvorio rad Marka Vukičevića *Održi Velikog rata i političkih promjena na kulturni život u Zagrebu s osvrtom na posljednje dvije ratne godine*. Pritom je stavljen naglasak na ratne propagandne elemente u likovnoj i scenskoj umjetnosti. Autor daje komparativnu analizu navedenog na početku rata i na samom kraju rata, tj. 1917. i 1918. godine. Prikazuje položaj umjetnika koji su najčešće ili sudjelovali u propagandnim aktivnostima ili bili poslani na bojišnicu. Također, navode se primjeri da su umjetnici koji su bili državljani zaraćenih neprijateljskih država biti internirani. Autor teksta poseban naglasak stavlja na analizu funkcioniranja Kraljevskoga zemaljskog kazališta u Zagrebu, promatrajući tu instituciju kao izravno podložnu različitim političkim instancama (ban, Zemaljska vlada i dr.) pa stoga predstavlja najjasniji model odnosa kulture i propagande tijekom cijeloga ratnog razdoblja (čak i nakon njega). Najveći naglasak je ipak na kazališnoj djelatnosti, a same predstave su bile izrazito posjećene. Očito kao potrebna distrakcija od teške svakodnevice. Promjena će nastupiti, očekivano, nakon osnivanja Države SHS. Pritom forma ostaje ista, a mijenjaju se predstave i teme, kao i propagandni cilj.

Da je kazalište zahvalna tema za proučavanje različitih elemenata uz one umjetničke koji su uklopljeni u scensku umjetnost – političkih, nacionalnih, društvenih – pokazuje i rad Petre Babić *Nacionalne teme u kazališnoj umjetnosti u razdoblju 1918. – 1941. Primjer Narodnoga kazališta u Zagrebu*. Autorica proučava repertoar narodnog kazališta u Zagrebu kroz tri razdoblja: od nove državne zajednice do Šestosiječanjske diktature, zatim od diktature do Banovine Hrvatske te razdoblje Banovine Hrvatske. Autorica pritom nacionalne teme klasificira kao one koje su trebale pobuditi jugoslavenske osjećaje, zatim one s hrvatskim patriotizmom, a zanimljiva

je kategorija predstava s dominantno hrvatskim temama koje su se nastojale pretvoriti u jugoslavenske. Naravno, uz taj repertoar i dalje je postojao strani, posebice kada je riječ o operi. Iako je repertoar nadziran (ali nije postavljan, kako naglašava autorica), tek je 1931. utemeljena Komisija za cenzuru koja je mogla preventivno djelovati.

Povezujući radove Marka Vukičevića i Petre Babić, prikazano je na jednom mjestu (u ovom zborniku radova) kazalište kao mjesto oblikovanja i djelovanja propagandnih aktivnosti u turbulentnim, zapravo prijelaznim razdobljima hrvatske povijesti, sudjelujući u sve popularnijoj temi proučavanja kazališta kao mjesta (kulturne) politike i ideologije objedinjenih u kulturnom i društvenom životu.

Aspekti društvene tranzicije iz Austro-Ugarske u Kraljevstvo SHS prikazani su u radovima Domagoja Novosela (*Refleksije na zbivanja 1918. godine u selima Zagrebačkoga prigorja*) i Domagoja Đereka (*Dezerterstvo i zeleni kadar u Hrvatskoj poslije Prvoga svjetskoga rata i nemira krajem 1918. godine*). Tema zelenog kadra je nezaobilazna tema hrvatske historiografije u navedenu periodu, naročito jer problem dezerterstva u vojsci nije nestao raspadom Habsburške Monarhije. Domagoj Đerek na temelju arhivskog gradiva i tiska analizira razloge pojave zelenog kadra u pojedinim dijelovima Hrvatske tijekom Prvoga svjetskog rata, ali i uspostavom Kraljevstva SHS. Na taj način se dobiva uvid u probleme i nezadovoljstvo stanovništva u novoj državnoj zajednici. Iako je vrijeme rata završilo, odlazak u novu vojsku se pokušao izbjeći iz ekonomskih, ali i političkih i ideoloških razloga, što autor dodatno analizira, pri čemu naglašava republikansko raspoloženje i podršku HRSS-u. Posebno je zanimljiv dio u kojem autor prikazuje individualne razloge koji su naveli određene pojedince na dezerterstvo, a koji ne moraju nužno biti dio ovih glavnih navedenih kategorija. Tako se dolazi do zaključka kako je jedan od glavnih uzroka bila zasićenost ratom i vojskom, tj. od vojne službe nisu bili pošteđeni oni koji su je već izvršili u austrougarskoj vojsci. Osim zamora, razlog je bila i nespremnost na – često ponovno – dugotrajnije odvajanje od doma i svih poslova, što je posebice utjecalo na seljaštvo.

Domagoj Novosel na lokalnoj razini Zagrebačkog prigorja socijalno-historijski pokazuje stanje, odnosno percepcije tranzicije i promjena tijekom 1918. godine na primjeru lokalnih elita – svećenstva i učitelja. Pritom promatra razine podrške novoj državnoj zajednici, kao i skepse. Velika polarizirajuća komponenta bilo je pitanje podrške Stjepanu Radiću i njegovoj stranci, koji će sve više dobivati utjecaj nad dominantnom društvenom skupinom Zagrebačkog prigorja – seljacima – što je ujedno značilo i slabljenje autoriteta lokalnih elita.

Rad Petra Bilobrka *Katolicizam u novonastalim političkim prilikama po završetku Prvoga svjetskog rata* donosi na temelju odabrane literature pregled djelatnosti hrvatske katoličke inteligencije na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Pritom posebno prati transformaciju Hrvatskoga katoličkog pokreta iz nepolitične organizacije do postupne politizacije radi izravne podrške jugoslavenstvu i osnivanja Hrvatske pučke stranke 1919. godine. Tea Cujzek u radu *Konkordat između Vatikana i Kraljevine Jugoslavije* pokazuje kako je takva podrška bila preuranjena jer je proces donošenja Konkordata bio dugotrajan sa stalnim otporima Srpske pravoslavne crkve, zbog čega je i nakon ratifikacije 1937. godine odbačen.

Posljednji rad je *Kraljevina Jugoslavija u tekstovima Josipa Broza Tita Vladimira Šumanovića*. Autor je analizirao pisanje i razmišljanje u objavljenim tekstovima i intervjuima Josipa Broza Tita o Prvoj Jugoslaviji uviđajući zapravo razloge njezina neuspjeha iz perspektive vođe Komunističke partije Jugoslavije. Smatrao je da je Kraljevina Jugoslavija bila umjetna tvorevina koja je vršila represiju nad nesrpskim narodima, opterećena nacionalnom problematikom, ali

i stanovništvom koje je, bez obzira na nacionalnu pripadnost, u cijeloj državi bilo nezadovoljno njezinim političkim uređenjem. Središnji analitički model postavljen je na temelju Titova teksta "Nacionalno pitanje u svjetlosti Narodno-oslobodilačke borbe", koji je objavljen u prosincu 1942., a u odnosu na njega, autor istražuje daljnje konzistentnosti i modifikacije stava. Stoga su ovi Titovi stavovi i razmišljanja o Kraljevini Jugoslaviji bili pouka prilikom stvaranja i oblikovanja, kako ju je nazivao, "nove Jugoslavije". Ovaj rad u cjelini zbornika zaključuje period koji je bio u fokusu, a to je prijelazno razdoblje iz Austro-Ugarske u Kraljevstvo SHS te tranziciju u novo društvo i državu. Ujedno najavljuje novi period za hrvatsku povijest koji je, kako se vidi iz autorove analize, barem djelomično temeljen na razumijevanju sustava Prve Jugoslavije.

Zbornik radova 1918. – 2018. *Povijesni prijevori i Hrvatska danas* urednika Vlatke Vukelić, Mije Belje i Vlatka Smiljanića iz različitih se perspektiva bavi tranzicijom iz devetnaestostoljetnoga habsburškoga državnog sklopa u dvadesetostoljetni jugoslavenski. U obzir su uzeti politički, socijalni, kulturni i vjerski aspekti s različitih hrvatskih prostora (Zagreb, Dubrovnik, Zagrebačko prigorje), tvoreći tako jedan mogući pogled na različite oblike kontinuiteta i diskontinuiteta. Za razliku od brojnih drugih zbornika nastalih u povodu obljetnice Prvoga svjetskog rata, ovdje se koncepcijski ne sugerira oštra demarkacija 1918., već je upravo naglasak na različite forme kontinuiteta, naravno, u promijenjenim uvjetima kako na svakodnevnoj, tako i na političkoj razini. U tom smislu ovaj je zbornik uspješan prilog analizi Velikog rata i "dugog" poraća.

Nikolina Šimetin Šegvić

Annales in Perspective: Designs and Accomplishments, ur. Drago Roksandić, Filip Šimetin Šegvić i Nikolina Šimetin Šegvić, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije i FF press, 2019., 466 str.

Zbornik *Annales in Perspective: Designs and Accomplishments* nastao je na inicijativu urednika časopisa *Pro tempore*, studenata povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Filipa Šimetina Šegvića, Nikoline Šimetin Šegvić, Marka Lovrića, Tomislava Brandolice i Marte Fiolić. Studentima koji su velik dio časopisa posvećivali analistima, 80. godišnjica osnivanja *Annales* značila je priliku za djelovanjem. Tako se u travnju 2010. godine organizirao okrugli stol na temu koja dijeli ime s ovim zbornikom, a pri čemu su se načele rasprave o ostavštini *Annales*, kao i o novoj generaciji analista. Uz okrugli stol i prijašnja usmjerenja, motivaciju i inspiraciju za nastanak zbornika zaokružuje činjenica da je profesor Drago Roksandić, jedan od tri urednika, i sam bio *étudiant libre* na pariškom EHESS-u.

Kako urednici navode, zbornik je osmišljen kao kolekcija radova različitih autora, svaki od kojih je povezan na neki način s analistima, bilo to direktnim poznanstvom, odnosom profesora i studenta ili inspiracijom, a koji ovim putem pridonose vrijednoj mreži komunikacije među historiografima različitih stajališta. K tom cilju su autori diljem svijeta svojim radovima proširili i oplemenili tematiku započetu devet godina ranije na okruglom stolu. Prije svega, djelo započinje uvodom urednika Drage Roksandića, Filipa Šimetina Šegvića i Nikoline Ši-